

MEYDANCIK BELDESİ GÜRCÜLERİNDE “ÖLÜM”¹

DEATH CONCEPT AMONG GEORGIANS OF MEYDANCIK DISTRICT

ВОПРОС “СМЕРТИ” СРЕДИ ГУЗИН ИЗ ПОСЁЛКА МЕЙДАНДЖЫК

Erdoğan ALTINKAYNAK*

ÖZ

Artvin'in Şavşat ilçesine bağlı Meydancık beldesi ve civarı köyleri Gürcü etnik kimliğine ait Türk vatandaşlarının yerleşim bölgesidir. Müslümandırlar. Bu belde ve civarındaki halk üzerinde folklor nitelikli çalışmalar oldukça azdır.

Bu araştırmamızda geçiş dönemlerinden “ölüm” konusunu, Anadolu'nun değişik yerleriyle mukayeseli olarak ele aldık. İslamiyetin de etkisiyle, Meydancık Gürcülerindeki inanç ve ritüellerin Anadolu'nun diğer bölgeleriyle hemen hemen birbirinin aynısı olduğu görülmektedir.

Anahtar kelimeler: Meydancık, Ölüm, Gürcü, Yas, Ağıt, Cenaze, Mezarlık.

ABSTRACT

Meydancık district and the surrounding villages in Şavşat, Artvin city, are the settlements of Turkish citizens of Georgian origin. They are moslems. Folkloric research on the district and the settlers is very limited.

In this study, we handle the topic of death during transition periods comparatively with the cases in different Anatolian settlements. The rituals and beliefs practiced by the Meydancık Georgians seem to be almost the same as those in various Anatolian communities due to the influence of the Islam religion.

Key Words: Meydancık, Death, Georgian, Mourning, Elegy, Funeral, Cemetery

АННОТАЦИЯ

В посёлке Мейданджык и в окрестных деревнях проживают мусульмане грузины, которые являются гражданами Турции. Квалифицированных научных исследований, с точки зрения фольклора этого региона, имеются довольно мало.

В данной статье рассматривается тема “смерти” из переходного периода и сравнивается с такой же темой из разных регионов Анатолии. По итогам нашего исследования, было установлено, что с влиянием ислама, вероисповедание и ритуалы грузин из Мейданджыка, по существу, идентичны с Анатолийскими.

Ключевые слова: Мейданджык, смерть, грузин, траур, плач, похороны, кладбище.

¹ DOI : 10.17498/kdeniz.6352

* Prof. Dr., Ardahan Üniversitesi, İBEF, TDE Bölümü, Halk Edebiyatı Öğretim Üyesi. Ardahan.

Meydancık Sosyo – Etnik Yapı ve Coğrafyası

Eski adı İmerhev olan Meydancık'ın halkı Gürcü'dür. İnternet sitelerinde Gürcü – Kıpçak karışıktır dense de önemli olan kişinin kendisini adlandırması, kendi kimliğini beyan etmesidir. Halkı Müslüman olsa da bazıları kendilerini Hıristiyanlığa yakın hissetmektedir ancak bu durumda olanların sayısı zikredilemeyecek kadar azdır. Buna, kişisel tercih de diyebiliriz.

Bölge halkı Türkçeyi bilmektedir. Çok yaşlılar arasında Gürcüce konuşma ve anlaşma dili olarak kullanılmaktadır. Gençler arasında Gürcüce kelime bazında bilinmekte, kullanılmamaktadır. Çok yaşlılar Türkçeyi okulda veya askerde öğrendiğini belirtmektedir.

Erkekler arasında okur - yazarlık kadınlara göre daha fazladır. Türkiye geneline göre okur - yazarlık oranının yüksek olduğu da söylenebilir.

Artvin iline 98 km, Şavşat ilçesine 33 km, olan Meydancık 4 köyden oluşmaktadır. Yolu asfalttır. Yakın zamana kadar belde kimliğinde olan Meydancık, nüfus azalması ve göçler nedeniyle 2014 yılında köy statüsüne indirilmiştir. 1997'de 197 olan nüfus, 2000'de 148'e düşmüştür. Ancak bu rakamlar realist değildir. Beldenin kış aylarında nüfusu azalmakta, bahar ve yaz aylarında, gurbetçilerin dönüşüyle artmaktadır.

Denizden yüksekliği 1350 metredir. Sert Karadeniz iklimi yaşayan bölge Gürcistan'ın Khulo ve Keda bölgelerine de komşudur. Bölge dağlıktır. Derin vadiler içinde yer alan bölgeye son zamanlarda pek çok elektrik santrali inşa edilmeye başlanmıştır.

Bölgenin geçim kaynağı arıcılık, ormancılık, hayvancılık ve az miktarda tarımdır. Yaban hayatı ve av hayvanları açısından zenginlik gösterir.

Geçiş dönemleri içinde en fazla mitolojik veri bulunduran kısım hiç şüphesiz “ölüm” ve ötesi ile ilgilidir. Belde ve köylerinin Müslüman Gürcü olması nedeniyle geçiş dönemleri içinden ölüm hadisesi ile ilgili pratik ve uygulamaların neler olduğu yönünde yapmış olduğumuz derleme faaliyetlerinden elde ettiğimiz neticeler şunlardır. Derleme faaliyetlerimiz esnasında kaynak kişilere yönelttiğimiz sorular HEGEM'in hazırlamış olduğu sorulardır. Ancak, bazı soruları güncelleştirdiğimizi ve bazı soruları da ilave ettiğimizi burada belirtmek isteriz.

Ölümü düşündüren hallerin başında yaşlılık ve hastalık gelmektedir. Belirli bir yaşa gelen insan, ağır hastalık çeken insan ölümü daha fazla düşündür veya dile getirir.

Bazı hayvanların sembolik davranışları da ölümü çağrıştıran haller içine girmektedir. Anadolu'nun hemen hemen her yerinde uğursuzluk veya felaket habercisi olarak bilinen köpeklerin uluması; yine bir Türk atasözü olan “vakitsiz öten horozun boynunu koparırlar” örneğindeki gibi vakitsiz öten horoz; “koran” adı verilen bir kuş (kargaya benzer, ondan biraz daha büyükçe, kara bir kuş) çılgınlık atmaya başlar ise bir evden ölü çıkacağına inanılmaktadır. Anadolu'nun değişik yerlerinde bu “karakuş” diye adlandırılmaktadır.

Ölümü düşündüren haller içinde bir diğer hadise, rüyada, daha önce ölen sevdikleri ve yakın akrabalarını görmektir. Rüyada görülen ölmüş kişi kendisini çağırıyor ise ve yaşayan kişi de bu çağrıya uymuş ise yakın zamanda ölüm geleceğine inanılmaktadır. Çağrıya uymayan kişi yaşayacaktır. Bu da Anadolu'nun hemen her yerinde bir inanç ve rüya yorumu olarak bilinmektedir. Ayrıca kişi kendisinin öleceğini rüyasında da görebilir.

Bazı hallerde, “can verememe” yaşanır. Yani ruhu teslim etme, ölüm olayı zorlaşır. Bu gibi durumlarda, sekerat anını yaşayan kişinin üzerine, özlemine çektiği kişi veya kişilerle ilgili bir nesne veya obje bırakılır. Bu olayla ilgili olarak da yaşanmış bir aşk hikayesi anlatılmaktadır.

Şakir ile köyünden Tamara adlı bir kız birbirlerini sevmektedir. Köyün yakınlarındaki büyük bir ağaç altında her Perşembe günü de buluşmaktadırlar. Bu iki genç, her ne olursa olsun, birbirlerini ömürlerinin sonuna kadar bekleyeceklerine dair söz verirler. Kızın ailesi Bursa'nın İnegöl ilçesine göç eder. Tamara'nın Şakir'e hediye ettiği bir tülbent vardır. Şakir her Perşembe, o ağaca bir taş atarak artık İnegöl'e yerleşmiş olan sevgilise "Tamara seni seviyorum." Diye bağırarak bir selam gönderir. Aradan yirmi yıl geçtiği halde ne Tamara geri dönebilir, ne de Şakir İnegöl'e gidebilir. Aileleri her iki genci de başkaları ile evlendirir. Yıllar sonra Şakir hastalanıp ölüm döşegine düşer. Ancak ölüm hadisesi gerçekleşmemektedir. İstemeyerek de olsa evlendiği eşi, sandıktan, Tamara'ya ait olduğu bilinen tülbenti çıkarıp getirir ve Şakir'in üstüne örter. Şakir bundan hemen sonra ölür. Bu hikaye, ölüm olayından yıllar sonra karşılaşılan, Şakir ve Tamara'nın torunları tarafından anlatılmış ve teyit edilmiştir.

Ölüm döşegindeki insanlar ziyaret edilir. Uzaktaki akrabalar ve dostlar, yakın çevre yataktaki hasta kişiyi ziyaret ederek, karşılıklı olarak helallik istenir. Bu durumda ziyarete gelen ile ziyaret edilen arasında duygusal anlar yaşansa da, ziyaret eden kişi daha çok moral ve motivasyon olsun diye ziyaret edilene biraz da esprili olarak "bir şeyin yok, maşallah iyi görünüyorsun, hele bir ayağa kalk seninle başka işlerimiz var" gibi güzel ve hoş sözler kullanır.

Sekerat anında can çekişen kişinin başında Kur'an okutulur, sık sık selavat getirilir ve yatan kişinin dudakları, suya batırılmış bir temiz bez, pamuk veya kağıt mendil ile ıslatılır. Bu, dudakları kurumamasın, rahat konuşabilsin, sesi kesilmesin diye yapılır. Anadolu'da ise bu pratiğin nedeni: "Ölüm anında, can çekişen kişi aşırı derecede suya ihtiyaç duyar. Bu esnada Şeytan elinde bir kase pis su ile gelir ve can çekişen kişiye göstererek ondan bu su karşılığında imanını kendisine vermesini ister. İşte bu gerçekleşmesin diye can çekişen kişinin dudakları ıslatılıp, boğasından geçecek şekilde birkaç damla su akıtılır." Anlamındadır.

Ölüm hadisesi gerçekleştikten sonra kapı, pencere açılır, elbiseleri çıkarılır, elleri yana gelecek şekilde vücuda paralel olarak birleştirilir, ayakların düzeltilip birleştirilir, gözleri kapatılıp çenesi bağlanır, baş Kibleye gelecek şekilde bir zemine bırakılır. Üzerine gülsuyu, güzel koku serpilir.

Ölümün duyurulması camiden okunan sala ile gerçekleşir. Sala verildikten sonra ölenin aile lakabı veya sülalesi ile birlikte, ailenin sosyal statü sahiplerinin adları da zikredilerek ölen kişinin adı söylenir. Cenazenin nereden kaldırılacağı, hangi mezarlığa gömüleceği bildirilip "Mevla rahmet eyleye" temennisiyle sona erer. Günümüzde sala ile birlikte çeşitli haberleşme araçları kullanılarak yapılabilmektedir.

Cenazenin yıkanması için büyük kazanlarda su ısıtılır. Evin avlusunda veya balkon altında bir kapalı mekan hazırlanır. Cenazeyi vasiyet üzerine bir kişi yıkar ve ona da bir kişi yardım eder. Yıkama şekli boy abdesti aldırma şeklindedir. Cenazeyi yıkayana, cenaze sahibinin ekonomik durumuna göre bir hediye verilir. Bu herhangi bir giysi, bir miktar para olduğu gibi, ceviz – meyve – mısır – labiye (fasulye) de olabilmektedir.

Cenazeye kefen olarak beyaz keten kullanılır. Kefen için iğne, makas ve dikiş için iplik kullanılmaz, düz bir giysidir. Cırılarak hazırlanır. Kefenleme işi bittikten sonra ölenin yüzü açılır ve yakın akrabalarına gösterilir. Eskiden küçük çocuklara (korkmasınlar diye) ve ölenin eşine ölen kişinin yüzü gösterilmezdi. Şimdi ise eşleri görebilmektedir.

Ölen kişi, sağlığında bir kenara cenazesinde kullanılmak üzere bir miktar para bıraktığı gibi, cenazesinde kullanılacak malzemeleri kendisi hazırlayabilir. Bazı durumlarda yaşarken mezarlarını hazırlatanlar da vardır.

Cenaze evinde ölen kişi için ağıtlar yakılmaktadır. Bu ağıtlar genellikle Gürcücedir. Ağıtların muhtevası öleni methetme, daha önce ölenlere selam gönderme, ölenin iyilikleri saymaktan ibarettir. Kandavası nedeniyle ölüm olmadığı gibi cinayet de hemen hemen hiç görülmemiş bir hadisedir. Ağıt yakma işlemini genellikle kadınlar gerçekleştirmektedir. Meydancık bölgesi Gürcü ağıtlarını bir başka yazımızda detaylı olarak ele alacağız.

Defin işlemleri genellikle bekletilmez. Eğer uzakta akrabaları var ise haber salınır ve bir gece ölenin cesedi misafir edilebilir. Akşam güneş batarken, gece ve güneş doğarken defin yapılmaz. “Ölen kişinin ruhunun cenazeye katılanlarla birlikte gezdiği, hizmet gördüğü, oradakilere ölenin kim olduğunu sorduğu ancak cevap alamadığı, mezarlık dönüşünde kafasını tahtaya çarpınca ölenin kendisi olduğunu anladığı” inancı vardır.

Mahallenin, köyün mezarlığı yoktur. Herkesin kendi özel arazisinde aile mezarlığı vardır. Bunun nedeni arazi kıtlığıdır. Bu durum Anadolu'nun sadece Doğu Karadeniz bölgesine mahsustur. Mezarlık bitkisi olarak özel bir tür yoktur.

Mezar kazılması elbirliği ile yapılır. Genellikle bu işi daha önce de mezar kazan tecrübeli birkaç kişi yapar. Mezar derinliği erkeklerde göbek, kadınlarda göğüs hizasıdır. En ve boy durumu ise cenazenin kalıbına göredir. Mezar yönü baş tarafı Kibleye gelecek şekildedir. Tabanı düz ve sol alt kısmı biraz daha içeriye gelecek şekilde hazırlanır. Mezarı kazanlara bir miktar para verildiği gibi, ölenin kalan bazı eşya ve giysiler de bırakılabilir.

Cenazenin gömülme işlemine kadınlar katılmaz. Cenaze kadın ise, mezar çukuruna indirilmesi ve içerdeki işleme kocası inmez. Bunun nedeni, ölen bir kişi nikahtan düşmüş olur. Nikahtan düşünce de namahrem sayılır. Kadın cenazesini, kendisine yaşarken de nikah düşmeyen (oğlu, erkek kardeşi, babası, erkek torunu, damadı, erkek yeğenleri, sütkardeşi veya sütoğlu vb.) mezara indirir. Mezara indirme hadisesinde ölenin vasiyetine de uyulur.

Cenazenin taşınması yardımlaşma usulüyledir. Cenazeyi mezara götürenler, tabutun sağ tarafından yardım için taşımaya başlayıp sol tarafı bitiminde tamamlar. Konvoyla katılamayanlar cenazenin geçişi esnasında ayağa kalkarak tazimde bulunurlar. Konvoyun arkasından gelen bir araç veya atlı konvoyu geçmez. Bu arada sadece takbir ve dua edilir, dünyevi işler konuşulmaz.

Mezara indirilen kişinin baştarafı açılır, ayakları ve çene bağı çözülür gözlerine bir miktar toprak bırakılır. Kabrin taban kısmının sol tarafında hazırlanan yuvada başı Kible tarafında ve yüzü hafifçe Kibleye dönük olarak yatırılır. Başının altına bir miktar yumuşak toprak veya ot – saman gibi yumuşak şey bırakılır. Naşın üstü tahtalanır. Tahta sayısı genellikle Anadolu'nun her tarafında olduğu gibi dokuzdur. Tahta genellikle kestane ağacından olup, bunun nedeni kestane ağacı dayanıklı olmasıdır. Tahtanın üstü briket veya tuğla ile kaplanır. Mezar eşilirken çıkan toprak mezara hızlı bir şekilde doldurulur. Toprakla örtme işi yardımlaşarak yapılır. Doldurma işleminde kullanılan kürek elden ele dolaştırılmaz. Dolduran kişi küreği boş bırakır, diğer hayırseverler tarafından bu kürek alınarak doldurmaya katılırlar. Bu esnada bir veya birden fazla kişi Kur'an'dan ayet ve sureler okur. Kabir çukurundan çıkan toprak tamamen doldurmada kullanılır, dışarda toprak bırakılmaz. Mezarın baş ve ayak tarafına bir ağaç veya briket konularak belirginleştirilir ve mezar üzerine bir miktar su dökülür. Gömme işi bittikten, dua yapıldıktan sonra herkes dağılır, imam bir müddet kabrin başında yalnız kalır.

Ölenin giysi ve eşyaları ile ilgili pratiklere gelince, saat, teşbih, kolye, tabaka, silah, yüzük, kemer vb. şeyler ailenin fertleri arasında paylaşılarak veya ölenin hanesinde bir yere asılarak hatıra diye saklanır. Bunda ölenin vasiyetine de dikkat edilir. Giysilerinden bazıları da saklanır, diğer giysileri fakirlere dağıtılır. Ölenin varsa altın dişleri, takma dişleri çıkartılır.

Bölgede vahşi hayvan oldukça fazladır. Ayı, domuz vb gibi hayvanlar mezara zarar vermesin diye kabrin üstünde geceleri eskiden ateş, şimdilerde ise fener - ışık yakılmaktadır.

Cenaze evinde yemek pişirilmemektedir. Bir hafta – on gün kadar komşular cenaze evine yemek hazırlayarak gönderir. Dışardan gelen misafirler de bu yemekten yediği gibi, komşular tarafından kendi hanelerinde ağırlandabilmektedir.

Yas süresi içinde cenaze evinde müzik, eğlence ve eğlence sayılacak şeyler yapılmaz. Traş olunmaz, düğün – nişan gibi toplantılar düzenlenmez, banyo yapılmaz. Komşular da buna riayet ederler. Düğün – nişan gibi toplantılar için komşular ve köy ahalisi cenaze sahibinden, nezaketen de olsa izin ister. Cenaze evi ahalisinde ve yakın akrabalar arasında düğün – nişan gibi toplantılar düzenlenecekse bunlar ertelenir ve eğlencesiz gerçekleştirilir. Yas süresi ise kırk gündür. Bu süre içinde ev ve diğer çalışma faaliyetlerine konu-komşu, akrabalar yardımcı olur. İlk hafta hemen hemen hiçbir işe cenaze sahipleri karıştırılmaz. Kırkıncı gün bir hatim indirilir, böylece yastan çıkılmış olur.

Mezarlıktan dönen kişiler cenaze evine dönerek taziyede bulunurlar. Cenazeden artan su, temiz bir kenara dökülür, başka işler için kullanılmaz. Taziyeye gelenler Kur'an'dan ayet veya surelerden okur. Ailede ölenin ruhu için hatim indirilir. Taziyede başsağlığı ifadeleri genellikle Gürcü diliyle yapılır.

Bayram günlerinde, bayram namazından çıktıktan sonra mezarlık ziyaretleri yapılarak dualar okunur, sonra eve gelinerek bayram yemeği yenilir. Karalı bayram anlayışı yoktur.

Ölenin borçları varisleri veya yakın akrabaları tarafından ödenir. Alıcı olanlar da borçlarını genellikle tamı tamına almaz. Az miktardaki borçlar ise alacaklılar tarafından borçluya helal edilir.

Şehit düşenlerin cenazeleri yıkanmaz, öldüğü gibi defnedilir. Doğum esnasında ölenlerin şehit olduğuna inanılır. Çocuk ölümlerinde büyüklere uygulanan merasimler tertip edilir. Ölen çocukların ahrette ebeveynlerine şefaatçi olacağına inanılır.

Sonuç olarak, Meydancık Beldesi Gürcülerinin ölüm adet ve ritüellerinin, Anadolu'nun herhangi bir yerindeki adet, inanç ve ritüellerden farklı olmadığı, inançların tamamıyla dini gerekçelerle birbirinin aynı olduğu görülmektedir. Mezarlıkta ışık bulundurma, ateş yakma gibi adetlerin Anadolu'nun bazı yerlerinde bulunup bazı yerlerinde bulunmadığı, Anadolu geleneklerinde bulunan ağıt yakıldığı ve fakat cenaze evinin yemek vermediği, yas süresinin ve yas süresinde yapılan pratiklerin birbirinin aynı olduğu, ölüm hadisesini düşündüren olayların birbirine paralellik gösterdiği gözlemlenmiş ve derlenmiştir.

KAYNAKLAR:

28.05.2016 Tarihli, Artvin ili Şavşat ilçesi, Meydancık, Mısırlı, Balıklı köylerinde video kayıtları No: M2UOO35, M2UOO36, M2UOO37, M2UOO38, M2UOO39.

Kaynak Kişiler:

Ali Osman Yazar, 1927 Meydancık / Taşköprü doğumlu, okur – yazar, köy hizmetlerinden emekli, 2 oğlu 18 torunu var.

Ali Sancar, 1947 Meydancık / Taşköprü doğumlu, ortaokul (8 yıl), şoför emeklisi, 2 kız, 6 torunu var.

Ali Sultan Ekin, 1944 Meydancık doğumlu, okur – yazar, çiftçi – müzisyen, 1 oğlu var.

Aynur Avcıbas 1949 Meydancık / Mısırlı doğumlu olup okula gitmemiş

Ayser Güzel 1976 Meydancık / Mısırlı doğumlu olup, ilkokul mezunudur

Dursun Yağcı, 1935 Meydancık / Taşköprü doğumlu, ilkokul mezunu, çiftçi, 3 kız, 1 oğul, 10 torunu var.

Ertan Turan, 1968 Şavşat / Tepeköy doğumlu, lise mezunu, esnaf, 1 kızı var.

Gülinaz Yılmaz 1952 Meydancık / Mısırlı doğumlu olup ilkokul mezunudur

Kemal Tekgümüş, 1950 Meydancık doğumlu, ilkokul mezunu, çiftçi, 2 kız, 3 erkek, 8 torunu var

Meryem Özan 1952 Meydancık / Mısırlı doğumlu olup ilkokul mezunudur.

Mustafa Çelik, 1962 Meydancık / Taşköprü doğumlu, ortaokul mezunu (8 yıl), çiftçi, 1 kız, 2 oğlan, 2 torunu var.

Necmettin Subaşı, 1963 Meydancık / Taşköprü doğumlu, ortaokul mezunu (8 yıl), esnaf, 2 kız, 1 oğlan, 1 torunu var.

Nihat Acar, 1958 Ardanuç doğumlu olup Şavşat Meydancık ikametli, lise mezunu, emekli polis, belediye başkanı, 2 oğlu, 1 torunu var.

Osman Akgümüş, 1950 Meydancık / Taşköprü doğumlu, üniversite terk, emekli üç oğlu var.

Sultan Güzel 1943 Meydancık / Mısırlı doğumlu olup, ilkokul 4. Sınıf tan terk.

Şevket Yağcı, 1933 Meydancık / Taşköprü doğumlu, okur – yazar, Yurtdışından emekli, 1 kız, 1 erkek, 2 torunu var.

Türker burhan 1967 Meydancık / Balıklı doğumlu, sınıf öğretmeni, enstitü mezunu.

Kamil Demir, 1955, Meydancık / Mısırlı Köyü doğumlu, ilkokul mezunu, muhtar, esnaf, 3 kız 3 erkek 6 çocuk ve 12 torunu var.